

ŞEKSPİRİN "OTELLO" ƏSƏRİNƏ Q.QARAYEVİN YAZDIĞI MÜSİQİ: FACİƏLİLİK SİMFONİZM ASPEKTİNDƏ

Ruqiyya Süleymanova

U.Hacıbəyli adına BMA "Şifahi ənənəvi professional musiqisi və onun yeni istiqamətlərinin tədqiqi: orqanotopya və akustika" elmi laboratoriyasının apıcı elmi işçisi, sənətsünasıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: hxeivy012@gmail.com

"Otello"dan səhnə

Mələm olduqca kimi, ötən əsrin 60-70-ci illəri Azərbaycan teatr üçün püxtələşmə və yaradıcılığın təkmilləşmə illəri olmuşdur. Məhz bu dövrdə teatrımızda yeni təmayüllər ideyalar inkişaf etməyə başladı. Təbii ki, müasir təmayüllər teatr tamaşalarının tərkib hissəsi olan teatr musiqisinə də öz təsirini göstərirdi.

Har bir ciddi teatrın repertuarında klassik əsərlər üstünlük təşkil etməlidir. O dövrün teatrının repertuar siyasətində də məhz klassik müəlliflərin əsərləri böyük yer verilir.

Teatrımızın tarixinə nəzər saldıqda görürük ki, repertuar əvənliliyinə milli əsərlərlə yanaşı, dünya klassiklərinin inciləri də xüsusi rəng qatıb. Həmin incilər sırasında dahi ingilis dramaturqu Vilyam Şekspirin əsərləri özünəməxsus yer tutur.

V.Şekspir yaradıcılığı bir çox xalqların mədəniyyətinin formalaşmasında, yaradıcı həyatın aktor potensialının inkişafında mühüm rol oynamayıb. Əbəs yərə deyil ki, Şekspir dramaturgiyasına müraciət edən hər bir teatr bunu özü üçün sınaq, böyük imtahan hesab edir. Çünki bu dramaturgiya vasitəsilə kollektivin bədii və yaradıcı gücü, daxili imkanları üzə çıxır.

Şekspir dühasına həsr olunmuş zəngin, nahang ədəbiyyat siahısında M.Urmov və D.Urmovun "Zamanda hərəkət" kitabının adı fikrimizə, son dərəcə böyük mənə dəyir. Həqiqətən də bəşəriyyət aynışad edildikə, Şekspirin yaşadığı dövrdən uzaqlaşdıqca inkişaf edir ki, onun dühəsi tükənməzdir, sona qadar dərk ediləməzdir. Məşhur teatrşünas C.Cəfərovun təbiriçin desək, "fikir və ehtiras, obraz və xarakter, zaman və məkan, milliyyət, irq və s. etibarilə Şekspirin yaradıcılığı, doğru deyirlər ki, "intehası" bir müxtəliflik mənzərəsidir".

Şekspir makrokosmosunun "müxtəliflik mənzərəsini" ucuz-bucaqsız məsələlər məntəvisində "Şekspir və musiqi" probleminə də özünəməxsus yer verir. Şekspirin musiqiyə sonsuz marağı ilk növbədə intibah dövrünün teatr estetikası zamanının ümumi ab-havası ilə bağlı idi. Lakin bu obyektiv səbəllə yanaşı, dramaturqu bütün əsərlərinin arxitektónikasında, bədii-obraz aləmində öz əksini tapanmış qeyri-adi musiqi duyumunu da qeyd etməliyik. Məşhur musiqişünas İ.Sollertinskini yazdığı kimi, "Şekspir irsinə daxil olan otel yeddi pyesdən yalnız beşində musiqi haqqında söhbət getmir".

Ədəbiyyatşünaslar da dəfələrlə qeyd etmişlər ki, o dövrün heç bir yazıçısı Şekspir qədər musiqiyə müraciət etməyib. Ümumiyyətlə, intibah dövrünün teatr sənətində aktyorların nitqinə, hərəkətlərinə, oyununa böyük təsir göstərən musiqi ünsürü tamaşada mühüm təşkilədiçi funksiyalar yerinə yetirirdi.

Pyeslərinin hətta səthi təhlili belə, göstərir ki, musiqi dramaturqu əsərlərinin konsepsiyasına nüfuz yolu ilə ona mürəkkəb bədii-estetik məsələlərin həllində kömək etmişdir. Saciyevədir ki, onun son dərəcə mürəkkəb obrazlar aləmində müəyyən invariantları axtaran əlmiar xüsusilə "firtına-musiqi" əksəriyyətinin böyük mənadəyici əhəmiyyətini vurğulamaq şərtilər.

70-ci illərdə səhnəyə qoyulmuş və "müasirləkləsləşən" klassik əsərlərdən xüsusilə Şekspirin dram əsərlərinə qeyd etmək istərdik. Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrı 1968-ci ildə "Hamlet" (rejissor T.Kazimov, bəstəkar Q.Qarayev), 1974-cü ildə "Firtına" (rejissor T.Kazimov, bəstəkar F.Qarayev), 1979-cu ildə "Həç, nədən hay-kıy" (rejissor A.Quliyev, bəstəkar X.Mirzəzadə) pyeslərinə müraciət etmişdir.

Şekspir yaradıcılığının möhtəşəmliyi, dramatik situasiyaların gərginliyi, obrazların zənginliyi müxtəlif dövrlərdə yaşayan bəstəkarların dahi dramaturqu irsinə calb edən amillərdəndir. Təəccüblü deyil ki, onun pyesləri əsasında opera, balet, simfoniya, uvertura və digər janrlarda yüzlərlə əsərlər yazılmışdır. Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərində Şekspir yaradıcılığının təəcəssümü mövzusunə toxunarkən biz ilk növbədə dahi dramaturqu "Hamlet", "Antoni və Kleopatra", "Dış nəğil" pyeslərinə Qarayevin yazdığı dərin fəlsəfi məzmunlu musiqini qeyd etməliyik. Şekspir pyeslərinə teatr musiqisi örməkləri arasında Azərbaycanın Xalq artisti Q.Qarayevin "Otello" tamaşasına bəstələdiyi musiqinin özünəməxsus

yeri var. Əsər 1949-cu ildə Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində T.Kazimovun quruluşunda səhnəyə qoyulmuşdur. "Otello" 1603-cü ildə V.Şekspir tərəfindən qələmə alınmışdır. Üç pərdə, altı şəkildən ibarətdir ki, hər bir pərdənin musiqi xarakteri gələcək faciəni özündə təəcəssüm etdirir. Bu da ölməz bəstəkarın dahiliyindən, abədiyəşartlığından xəbər verir.

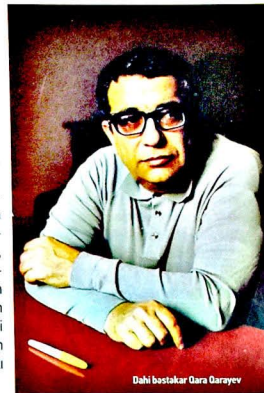
"Otello" faciəsinin şərhli ilə bağlı "qışqıncılıq" problemi Otello və Yaqonun münasibəti, iki ziddiyyətli duyğularının - həyata nəknibin münasibət bəsləyən, insanlara inanan lakəsiz Otello ilə riyakar, ədəbsiz, öz məqsədinə çatmaq üçün cinayət törətməkdən belə çəkinməyən Yaqonun qarşıdurması əsərin ən xəttini təşkil edir. Elə Yaqon müşayət edən melodik quruluş da bir qədər müəmmal və sirdir.

Otello təbii etibarilə qışqınc deyil, əksinə, sadəlvəh və tez inanan adamdır; alıcınab, mərd, ürayıyaçq, səddildir. İnamı sarsılan, ruhu sızlayan Otelonun başına gələnlər daha faciəvi təsir bəşiləyir. Dezdemonə ilə bağlı Yaqon onun qalbinə şübhə toxumu sapdıkdan sonra Otello özünə yer tapmır, bütün hissələri talatüma gəlir.

Faciəvi hadisələrin bəzə verəcəyini hiss edən Dezdemonanın qəlb çirpətilən musiqidə xüsusilə qəbənq ifadə olunub. Dinləyici istar-istərar səddilənə halına acıyır, onun öz köşbəxtliyi uğrunda daha qətiyyətlil, cəsərtli mübarizə aparmasını istəyir.

Tamaşada Kassio obrazı da yaddaqalındır. Bu kübar cəmiyyətin yetəddirdiyi yüngülməz cavələr yox, yeni şəraiti təmsil edən, mənavi baxımdan Otello və Dezdemonaya yaxın şərafi döyüşçüdür. Kassionun musiqi obrazı mübariz xarakətləri öklə kudansları alt aləmində müşayət edilir.

Tamaşaya Q.Qarayev tərəfindən yazılan "Gözəl söyüd" adlı məhənnin musiqisi tamaşanın ümumi ruhu ilə bağlılıq

Dahi bəstəkar Qara Qarayev

dədir. Təbiətdəki gözəlliyin təntənəsinə inam hissi oyadan musiqi ümmümlükdə bu ölməz əsərin həmişəyaşarlığını təmin edir.

Şekspir bəşəriyyət üçün həmişə aktual olan sevgi mövzusunun "Otello" əsərinin əli məqsədinə çevirib.

Tamaşada Otello leytmotivi üzrə döyüşlərdən qalib çıxan, çoxsaylı qələbələrə nail olan döyüşçü qəhrəmanın, həm də inca qəlbi, öz sevgili Dezdemonanı dalicəsinə sevməyə, uşağ qəlbi lirik obrazı verir.

Otello qərarlıdır. Bu rəng Şekspira nə üçün lazım olmuşdur? Balka qara, vəşli bir arəbin mədəni ağlar mühitinə düşdüyünü xüsusilə nəzərə çatdırmaq istəyir? Axı o, əsərlərdən dramatik ziddiyyətlərin yalnız daxili fəlsəfi mənasına deyil, eyni zamanda zəhiri şəklinə də fikir vermmişdir. Balka qara Otelonun əq Dezdemonaya nisbətən daha qəbənq göstərmək üçün bu boyanı işlədi? Əksinə, bu boya ən gözəl insanı keyfiyyətlərə malik, alıcınab və saf qəlbi Otelonun yalancq, saxtakar və ağı vəşliar mühitinə düşdüyünü daha bəriz göstərmək üçün lazım

idi. Otello qeyri-adi şəxsiyyətdir. Bu səbəbə görə də onu "xalqın ən gözəl övladı" adlandırılar haqlıdır. Və Puşkin də çox gözəl demişdir ki, Otello qısqanc deyil, inanandır. Bu xasiyyət də onun saf qəlb ilə əlaqədardır. Lakin Yaqo öz mühitində adi bir insan, Otellonu məhv edən xəbis bir varlıqdır. Otello nəhangdir, Yaqo isə cılızdır. Otello humanistdir, Yaqo quldur təbiətli bir fitnəkardır. Onun gücü insandakı zəif nöqtələri aydın görə bilməsindədir. Uydurduğu yalanlara nəinki başqalarını, hətta özünü də inanır. Otellonun humanizmi, sevgisi, qəzabi, qüvvəti musiqidə eyni dərəcədə təzahür edir. O yalnız öz sayəsində yüksəlmişdir. Yeni torpaqlar kəşf edib heyratamiz qəhrəmanlıqlar göstərərək öz xalqının hörmətini qazanmış bir cəngavərdir.

Otello intibah dövrünün övlədidir. Hər zaman kübarlar kimi gözəl danışmağı bacarmadığını söyləyirsə, bu o qədər də doğru deyildir. Onun senatdakı nitqini xatırlayaq. Burada biz Şekspir dühası ilə yaradılmış nəhang bir insanın təkcə fiziki qüdrətini deyil, eyni zamanda zəngin mənəviyyətini görə bilərik. Çünki Otello yalnız intibah dövrünün cəngavəri və kaşfiyyətçisi deyil, eyni zamanda şəirdir. Onun faciəsini yalnız aldanmasında və sonsuz bir eşq ilə sevdidi Dezdemonanı məhv etməsində görmək yanlış olardı. Onun faciəsi daha geniş, daha ictimai bir səciyyə daşıyır. Əsl faciə Otellonun yüksək təbiəti ilə saxtakar mühit arasındakı bənzəmsiz ziddiyyətdədir.

Sehrkar yaylıq Şekspirin işlətdiyi sayızsız-hesabsız fəndlərdən biridir. Yaylıq olmasaydı da Otello məhv olacaqdı. Yaqo öz generalının sadə qəlbini məharətlə öyrəndiyi üçün başqa bir vasitə ilə də öz məqsədinə çata bilirdi. İntibah dövrünün oğlu Otello böyük iztirablar içində doğulmuşdur. Onu da, Dezdemonanı da məhv edən həmin iztirablardır.

Təməşada Dezdemonə Qara Qarayevin yazdığı gözəl musiqi ilə həmahəng olaraq nəğmə oxuduğu səhnəni həqiqi poetik səviyyəyə qaldırır. Nəğməsi ilə ürəyinə daman faciənin yaxınlığını incə nüanslarla göstərir.

Əsərdə öz çirkin əməllərini şəffaf pərdə altında törədən, özünü Otelloya yaxın dost kimi tanıdan Yaqo əslində onun həyatını daxilindən məhv edir.

Əsərin sonunda Otellonun qısqanclıq hissi o həddə çatır ki, canından çox sevdidi Dezdemonanı əlləri ilə boğub öldürür. Lakin onu boğduqdan sonra Dezdemonanın günhənsız olduğu ortaya çıxır və Otello itirilən sevginin geri qayıtmayacağını, öz səhvini düzəldə bilməyəcəyini anlayıb, əvvəl Yaqonu, sonra da özünün öldürür. Beləliklə, "Otello" əsəri də faciəvi əsərlərə xas olan qəmgin sonluqla bitir.

Təməşanın ideyası, dramaturgiyası, psixoloji sonluğu və musiqisi əsərin təsir gücünü artıraraq ona əbədiyyət qazandırmışdır. ♦

Ədəbiyyat:

1. V.Şekspir. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə. I cild. Bakı, "Ündər", 2004, 736 s.
2. Hüseyn M. Seçilmiş əsərləri. 3 cildə. III cild. Bakı, "Avrasiya-Press", 2005, 312 s.
3. Səfərov.C. Əsərləri. 1-ci cild. Bakı. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1968.
4. Урнов М. Урнов Д. Шекспир. Движение во времени. М., "Наука", 1968, 152 с.
5. Соллертинский И. Шекспир и мировая литература. Шекспир, Л.-М., Искусство, М.,1932.
6. Q.Qarayevin yaradıcılığına həsr olunmuş qəzet və jurnal məqalələri
7. AMEA Əlyazmalar İnstitutundan əldə olunan Q.Qarayevin "Otello" təməşasına yazdığı not partituraları

Резюме

Рукьяй Сулейманова

МУЗЫКА, НАПИСАННАЯ Г. ГАРАЕВОМ К ТРАГЕДИИ ШЕКСПИРА «ОТЕЛЛО»: ТРАГЕДИЙНОСТЬ В АСПЕКТЕ СИМФОНИЗМА

Автор статьи анализирует музыку Гара Гараева к спектаклю "Отелло" по одноимённому произведению У. Шекспира, как симфоническое мышление.

Ключевые слова: Сцена, ревность, трагедия, заговор, кавалер, зритель, внештатный, императив, эмоциональный

Summary

Rukaya Suleimanova

MUSIC, WRITTEN G. GARAEV: TO THE TRAGEDY OF SHAKESPEARE "OTELLO": TRAGEDY IN THE ASPECT OF SYMPHONISM

This article is dedicated to music written by Kara Karayev for W.Shakespeare's performance of "Otello". This music by Kara Karayev is analyzed as a symphonic music in the article

Key words: Scene, jealousy, tragedy, conspiracy, cavalier, spectator, freelance, imperative, emotional